

cikkében pályájára is visszatekintve így ír: »saját utamon is tapasztaltam, hogy a pusztá tények leírása még nem irodalom. A valóság az író lelkében nemesedik irodalommá, az író lelkétől és a nép lelkétől kap fényt, színt, melegséget... csak belülről, az író lelkéből s a nép lelkéből, amelynek egyggyé kell lennie, csaphat ki a tűz, amelyben irodalommá nemesedik a 'szürke' mindennapi valóság.« Ennek a tűznek mind erősödő melegét érezzük újabb műveiben.

Vágyott a nagy, értő közösségre, az igazi nemzetre, az író hivatását betetőző egyetemességre. Jósolta, hogy a parasztság »be fog érkezni rövidesen a nemzetbe és a történelembé is«, a kitagadott hazátlanok hazára lelnek.

A hazára-találásnak elsősorban krónikása ő, de mint gondolkodó is rendkívül hasznos és megbecsülendő munkát végez.

Béldi Miklós

BAJZA JÓZSEF: VÁLOGATOTT CIKKEK ÉS TANULMÁNYOK

Válogatta, a bevezetőt és az útmutatót írta: *Lukácsy Sándor*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1954.)

A magyar irodalmi kritika haladó hagyományainak marxista-leninista feldolgozása egyelőre még csupán a kezdeteknél tart. Nemcsak kritikái örökségünk főkérdéseinek monografikus tárgyalására vállalkozó munkáknak vagyunk meglehetősen szűkében, elég keveset tettünk eddig annak érdekében is, hogy ennek az örökségnek legmaradandóbb, legtöbb tanulsággal szolgáló darabjait korszerű, könnyen hozzáférhető kiadásokban juttassuk dolgozó népünk kezébe. *Bajza József* válogatott cikkeinek és tanulmányainak az író születésének százötvenedik évfordulójára megjelentetett kiadásával a Szépirodalmi Könyvkiadó ennek a már régóta esedékes adósságnak jelentékeny részét törlesztette. A kötetet *Lukácsy Sándor* rendezte sajtó alá s ugyancsak ő írta hozzá a bevezető tanulmányt.

Bajza munkáiból évtizedek óta nem látott napvilágot komolyabb igényű válogatás, a régebbi kiadványok pedig — így például a *Badics Ferenc*, illetve *Négyessy László* szerkesztésében megjelent kötetek — egyáltalában nem alkalmasak arra, hogy híű és teljes képet kapjunk belőlük Bajza írói alakjáról. Ezek a gyűjtemények Bajza életművének kevésbé jelentékeny, időszerűségüket veszített részeit állították előtérbe. Aránytalanul nagy helyet juttattak például lírájának s közöltek olyan, a mai olvasó szempontjából teljesen érdektelen írásokat, mint a gr. Kóhary Istvánról és »A Telekiek tudományos hatásáról« szóló dolgozatok, — a polemikus és publicista Bajza ellenben tökéletesen elsikkadt.

A mi számunkra éppen Bajzának, a harcok kritikuskak van legtöbb mondanivalója. A legsürgősebb feladat tehát kétségkívül Bajza válogatott cikkeinek és tanulmányainak kiadása volt. De mégis helyes lett volna, ha mellettük helyet kapnak ebben a kötetben Bajza lírájának számára nem sok, legértéke-

sebb darabjai is, nemkülönben a Toldyval folytatott és Bajza egyéniségének és világnézetének megértéséhez elengedhetetlenül szükséges levelezésnek szemelvényei, — anél is inkább, mert előszavában Lukácsy is lépten-nyomon idéz ezekből a levelekből. Önálló kiadványban megjelentetni Bajza műveinek ezt a részét egyelőre aligha volna indokolt, néhány ivnyi többletet viszont bizonyára megért volna az, hogy új olvasóközönségünk ily módon Bajza munkásságának minden lényeges oldalát megismerhette volna. Egy remélhetőleg hamarosan szükségessé váló új kiadásban ezt a hiányt érdemes lenne pótolni.

A gyűjtemény jellege által megszabott keretek között a válogatás feladatát Lukácsy példásan oldotta meg. Bajza kritikusai és irodalomszervező munkásságának minden szakasza és minden jelentős mozzanata élénk tárul a kötetből. A terjedelmesebb írásokból a szerkesztő biztos ítélettel választotta ki a legfontosabb, a mondanivaló lényegét tartalmazó részeket. Az epigramma teóriájáról és a román-költésről szóló esztétikai tanulmányok mellett kellő súllyal szerepel Bajza híres, nagy polemáinak anyaga, melyből a korábbi válogatások csak elenyészően keveset, vagy éppenséggel semmit sem adtak közre. Az irodalmi demokratizmus és a magas tudományos színvonal elveit győzelemre vivő *Conversations-lexikoni-per* dokumentumai, a *Horvát István* tudománytalan ábrándozásait, délibábos nemesi nacionalizmusát kemény bírálattal illető vitacikkek, és a klerikális-konzervatív reakció zsoldjába szegődött *Csató Pál* rosszhiszemű denunciációit ragyogó vitakészséggel megsemmisítő polemikus írások Bajza sokféle ágazó tevékenységének leglényegesebb, az irodalmi fejlődés szempontjából legnagyobb hatású oldalát mutatják be. A kötetben a színbíráló és a publicista Bajza is megfelelő számú szemel-

vénnyel jut szóhoz. De — a Bajza kritikusi működéséről alkotott kép teljessége szempontjából — indokolt lett volna a *Muzáron*-kritika részleteinek közlése, amelyek Bajzának az elvszerű, következetesen nevelő célú folyóirat-szerkesztésért, vívott küzdelmét szemléltethették volna és helyet lehetett volna szorítani az *Athenaeum* utolsó számában írt magvas »Végszó«-nak is.

Nagy érdeme a szerkesztőnek, hogy néhány, a Badics-féle hatkötetes gyűjteményes kiadásban nem szereplő s edd.g még a szakemberek előtt is jóformán ismeretlen írást sz. ntén közölt. Bajza arcképét igen érdekes vonásokkal egészítik ki a kötetben először itt megjelent írások: a cenzura intézményét támadó cikkek (a Bajza-szerkesztette »Ellenőr« c. zsebkönyvből), különösen pedig azok az 1848/49-ből származó újságcikkek, amelyek Bajzát mint Kossuth politikájának lelkes harcosát állítják elének. *Lukácsy* különben filológiai szempontból is elismerésre méltó munkát végzett. Szövegközlése nem a Badics-féle, pontatlanságoktól korántsem mentes kiadáson alapul, hanem minden egyes esetben az első megjelenés szövegét tekintette irányadónak.

Lukácsy Sándor vonzó stílusa, élvezetes bevezetője igen alkalmas arra, hogy Bajza nemes alakját közel hozza a mai olvasó szívéhez. Szép tanulmányán valóban érezhető, hogy szerzőjének Bajza szinte személyes ügye, s szerető csodálatát, mely az egész írást átfűti, igyekszik, nem is sikertelenül, olvasóiban is felkelteni. *Lukácsy* elsősorban Bajza egyéniségét, emberi arculatát rajzolja meg. Helyes érzéssel emeli ki példásan tiszta, elveihez hű írói-kritikusi magatartásának legfőbb vonásait. Arról azonban, hogy ez a magatartás milyen konkrét harcokban nyilvánult meg s mi volt határozott tartalma, nem sokat tudunk meg *Lukácsytól*. Ez részben abból adódik, hogy a tanulmány csak fukarul használja fel az irodalomtörténeti tényeket. Még nagyobb hiba az, hogy *Lukácsy* nem ismerteti Bajza világnézetét s nem jelöli ki Bajza helyét reformkori irodalmunk ideológiai színpéjében. A bevezetés meg sem emlékszik Bajza eszméinek a felvilágosodás örökségével való szerves kapcsolatáról, erre pedig *Tóth Dezső* emlékbeszéde, amely *Lukácsy* tanulmányát elvi tisztázottság tekintetében kétségkívül felülmúlja, oly nyomatékosan figyelmeztetett. *Lukácsy* bevezetőjében úgyszólván szót sem ejt Bajza esztétikai nézeteiről, — enélkül pedig nem kaphatunk tiszta képet Bajza működésének a magyar irodalom fejlődésében betöltött szerepéről sem.

A bevezető tanulmány ezen fogyatékosságait mindenesetre menti — ha nem is kárpótól értük teljeseen — az a tény, hogy a hiányolt mozzanatok a kötet jegyzetanyagá-

ban nagyobbára megtalálhatók. Ezek a kitűnően sikerült jegyzetek szinte egy kisebb-fajta Bajza-monográfia anyagát sűrítik össze; rengeteg fontos tudnivalóval gazdagítják az olvasó ismereteit. *Lukácsy* jegyzetei nemcsak az egyes írások létrejöttének körülményeit világítják meg, hanem feltárják Bajza nagy polémiainak társadalmi és személyi hátterét is, elemzik Bajza folyóiratszerkesztői gyakorlatát, s még az eddigi Bajza-irodalom és a Bajza-kiadások rövid áttekintésére is jut némi hely.

A jegyzetek közt alig egy-két olyan megállapítást találunk, amellyel nem tudunk egyetérteni. Ilyen pl. az, hogy »A román-költésről« szóló tanulmányának — melynek jelentőségének egyébként helyesen mutat rá — legfőbb negatívumát az emberiség fejlődésének meghatározott stádiumaival, így az eposzt az ifjúkorral, a regényt a férfikorral kapcsolja össze, messzemenő absztraktsága ellenére is a valóságos történelmi összefüggések bizonyos megsejtését tartalmazza. A herderi koncepció felhasználása Bajzánál tehát egy (bár még szerény) lépést jelentett a visszatükrözés materialista elmélete felé. Vitathatónak érezzük azt a kijelentést is, hogy Bajza a jellembrázolással kapcsolatos, ugyanebben a tanulmányában olvasható észrevételeivel, »közeljár a típusalkotás modern felfogásához«. (281. l.)

A reformkori magyar színjátszás helyzetének tüzetesebb elemzése valószínűleg kétéssé tenné Bajza színírási működésének a jegyzetekben adott értékelését is. *Lukácsy* szerint »Bajza egész kritikusi működéséből nyilvánvaló, hogy nem a hamis idealizálásra akar csábítani, hanem az ösztönös naturalizmus alantjáró szellemétől óv«. (289. l.) A kérdés komoly vizsgálata alighanem arra az eredményre vezetne, hogy színészetünkben akkoriban korántsem a naturalizmus, hanem éppen a mesterkéltség, hamis pátoasz jelentette a fővesélyt. Bajza azonban, bármekkora érdemeket szerzett is színikritikánk történetében az elmélyült, tudatos művészi munka igényének lankadatlan hangoztatásával, esztétikai felfogásának idealista korlátai következtében nem volt képes ezt felismerni és eredményesen harcolni ellene. (Ebből a szempontból egyébként érdemes összevetni Bajza és Vörösmarty színikritikáit; Vörösmarty, akinek bírálaiban az élethűség és természetesség követelménye áll a középpontban, sokkal fogékonyabb a realista törekvések iránt, mint Bajza.)

A kötet végén található jegyzet-szótárt, mely az előforduló idegen szavakról és fogalmakról, valamint a Bajzától megemlíttet

történelmi és irodalomtörténeti személyekről ad felvilágosítást, Köves Teofil és Lukácsy Sándor állították össze. Többségükben ezek a jegyzetek is megfelelnek céljuknak, némelyikük azonban meglehetősen semmitmondó. Az ilyen megállapításokból, mint pl.: »Bat-teux (1713—1780) a maga korában jónevű, de hamar túlhaladott francia esztétikai író

(296. l.), vagy »Calderon (1600—1681) a spa-nyol színműírás egyik klasszikusa» (297. l.) — vajmi kevés okulást meríthet az olvasó. Egy-két szóval legalábbis utalni kellett volna a szóban forgó író vagy gondolkodó munkásságának leglényegesebb tartalmi saját-ságaira is.

Oltványi Ambrus

LEV TOLSZTOJ: HADZSI MURAT

Fordította Szöllösy Klára. — Olcsó Könyvtár 1954. Új Magyar Könyvkiadó.

Tolsztoj a Hadzsi Muratot élete alkonyán kezdte írni, s hat évvel halála előtt fejezte be. Hagyatékából került elő ez a kisregény, és keletkezésében az a jellemzően érdekes, hogy az író »apostol-korszakának» szülötte.

Különböző vallásos elmélkedések és kiáltványok írása közben, 1896-ban, mintegy pihenésül fogott ehhez a művéhez Tolsztoj, akiért felesége már több mint tizenöt évvel előbb is így aggódott: »Lev szüntelenül dolgozik, ő legalább ezt mondja. Sajnos, mindenféle vallásos vitairatokat ír... Már csak azt kívánom, hogy végezzon ezzel mielőbb, s műljék el az egész, mint valami betegség.»

A »betegség« azonban nem múlt el, sőt: egyre jobban áthatotta a társadalom megváltoztatására irányuló szándékot. Tévutakra vezette ezt a pazarlóan gazdag lelket, elhomályosította tisztánlátását. Művészetéről, társadalomról vallott elvei ebben a korszakában egyre jobban a vallás hatása alá kerülnek.

Így lesz a szociális problémából új-keresztény utópia, s a művészetből a szeretet eszköze az emberek egyesítésére.

Tolsztoj lelke mélyén azonban továbbra is ott él a józan realista, s hogy mennyire, azt Gorkij mesteri Tolsztoj-portréja is bizonyítja.

Tudományról, irodalomról, zenéről néha a legképtelenebb nézetei vannak. Elég, ha csak a Kreutzer-sonátára, vagy a Shakes-peare-tanulmányra gondolunk. De elbeszélő műveiben nem tudja megtagadni önmagát, azokban kiirthatatlanul él a realista látás, amelynek e késői években egyik sikerült alkotása éppen a Hadzsi Murat.

Mintha ifjúkora emlékeihez térne vissza a Kaukázusba: nyers és valódi életet ábrázol, nyoma sincs itt az általa hirdetett szeretetnek, testvériségnek; az erőszak elítélésének. Az orosz imperializmus terjeszkedése borul sötét felhőzetként az egyszerű történet szép hegyi tájai fölé, — a Samil vezetésével szabadságukért harcoló törzsek bukása vetíti előre árnyát Hadzsi Murat sorsában. Tolsztoj, aki élete utolsó tíz évében, az orosz-

japán háború és az 1905-ös forradalom idején elvileg minden fegyveres harcral szembe fordult — itt rokonszenvenvel ír a népi felszabadító harcról. Hadzsi Muratot, Samil alvezérét, becsületes, bátor, egyéniség jellemű embernek ismerjük meg, akiről a regény egyik orosz szereplője, Marja Dimitrijevna ezt mondja, mikor egy másik orosz gazembernek nevezi: »Adná Isten, hogy minél több ilyen gazember lenne az oroszok közt. Egy hétig élt itt nálunk, soha egyebet, mint jót, nem tapasztaltunk nála. Barátságos, okos, igazságos ember.»

Hadzsi Murat vesztét éppen ez okozza. Felesége és fia iránti szeretetből veszélyes játékba kezd: az oroszok segítségével akarja kiszabadítani szeretteit Samil fogságából. Legszemélyesebb, egyéni életét legközelebről érintő szorongása egyúttal tipikus képet is ad e törzsek vezetőiről: Samil és közte régi családi verboszú és hatalomvágy rontotta el a jóviszonyt. Meghasonlott vezetők pedig nem vihetnek diadalra egy szabadságharcot. Az oroszok ha gyanakvással is, de végül örömmel és megkönnyebbüléssel fogadják a tárgyalni szándékozó Hadzsi Muratot, hiszen a híres hős átállása őket erősíti.

Áruló volna hát ezek szerint Hadzsi Murat? Ahogy a regény folyamán viselkedik, s ahogy elmeséli élettörténetét, inkább a hegyilakók tanácstalan zavartsága látszik rajta. Nem szereti az oroszokat, s tudja, hogy népe leigázására törnek. De nem bízik Samil ígéreteiben sem. Az oroszoktól volta-képpen azt szeretné, ha olyan sereget bíz-nának rá, amellyel ki tudná szabadítani fiát és feleségét. Hogy aztán továbbra is az oroszok oldalán maradna-e? Ez nagyon két-séges. Hiszen a legnehezebb döntést sem halogatja, amikor látja, hogy hasztalan vár segítséget: annak ellenére, hogy életére tör Samil, mégis megszökik, vissza akar térni a hegyek közé, s az üldöző orosz kato-nákkal szembefordulva, hősként esik el.

Romain Rolland szerint ez a történet nem kelt igazi érdeklődést bennünk, »... mert érezzük, hogy Tolsztoj maga sem érdeklődik